

УДК 330. 862

**ВІДОБРАЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ
ТА ГОСПОДАРСЬКІЙ ЕТИЦІ****Ірина Дудінська, Мартін Лачний**

*Пряшівський університет, філософський факультет,
Інститут політології
вул. 17 листопада 1, 08116, Пряшів, Словацька республіка
e-mail: irina.dudinska@unipo.sk; martin.lacny@unipo.sk*

Досліджено відображення цінностей в економіці та господарській етиці. Визначено, що економічна теорія спирається на два різні джерела, названі Амартією К. Сен як «етичний аспект мотивації» та «етичний розгляд суспільної корисності». Ці дві позиції визначають методологічні основи позитивної та нормативної економіки. У зв'язку з етичним аспектом мотивації за лінією нормативної економіки поступово вимальовується ділова етика, що розглядається професійною, прикладною, нормативною етикою, яка зосереджує увагу на конкретних проблемних сферах відображення цінностей економічної діяльності.

Ключові слова: цінності, відображення цінностей, економіка, господарська етика, консеквенціалізм

Відображення цінностей у різних суспільнонаукових контекстах пов'язане з пошуком причин людської поведінки, відносин, ідентифікації. Один з вагомих аналітичних підходів у цьому контексті - намагання виділити певний набір цінностей, які мають вирішальне значення для ринкової економіки. Процес пошуку всезагальних цінностей у глобальному, культурно-диверсифікованому контексті є, однак, далеким від завершення. У процесі аналізу ми найчастіше дотримуємось мікро-погляду, який спирається на певне відображення емпіричних знань про окремо визнані, відповідні прикладні цінності в сучасній економічній сфері. Контрапункт цього підходу - макро-погляд на глобальне, ціннісно неоднорідне середовище різних економічних систем, культур, цивілізацій, розроблений на основі мультикультуралізму, міжкультуралізму або транскультуралізму. Між цими рівнями існує низка мезо-рівнів, які мають подібні ціннісні орієнтації малих і середніх груп, організацій та установ. Тут предметом аналізу є цінності як одна з центральних складових корпоративної культури й основа професійної етики, або фундаментальний елемент галузевих етичних кодексів.

Відображення багатой, надійної і певним чином внутрішньо-суперечливої сфери цінностей ми стикаємося з психологічно важливим фактом, що цінності діють як важливі мотиваційні змінні. Стосовно людської поведінки, у зв'язку з рефлексями, постають інстинкти, архетипові впливи, схильності, потреби, мотиви, устремління, бажання, інтереси, цілі, прагнення та ідеали. Цей багатий набір мотиваційних змінних, охоплює змінні з переважанням біологічної детермінації разом з соціально-культурними, закладеними мотиваційними змінними, які впливають на взаємодію з цінностями, та можуть проявляти різні ступені свідомості, відтак - і підсвідому дію [9; с. 60-63].

Під час оцінювання та формування ціннісних орієнтацій, а також при оцінюванні економічних категорій, на перший план постає той факт, що цінності пов'язані з людськими потребами та інтересами, у ширшому розумінні; з посиланням на негативність буття виникає потреба подолати цю негативність через визначення

напрямів, в яких мають бути використані дієві потенціали. Потреба, вочевидь, становить відправну точку проектів нашої діяльності, а тому їх часто ототожнюють з ціннісними орієнтаціями, навіть зі суб'єктивістськими інтерпретаціями цінностей.

Отже, цінності у своїй внутрішній диференціації є невід'ємною частиною особистої та соціальної ідентичності людей і утворюють зв'язок зі соціальною системою, яка уможливило контроль соціальних механізмів і автоматизмів, або, принаймні, створює передумову для цього.

Етичний аспект мотивації та етичний аспект суспільної користі в економіці. Економічна теорія, з методологічного погляду вимальовується у двох формах – позитивної та нормативної економіки. Зауважимо: позитивна економіка описує економічні явища й процеси такими, як вони є; нормативна економіка містить у собі оціночні судження та узагальнення про те, як економічні явища і процеси мали би виглядати, виходячи зі знань позитивної економіки. Економіка черпає з двох різних джерел. Обидва так чи інакше пов'язані з політикою, хоча у чомусь по-різному: у першому випадку йдеться про етику, у другому – про те, що ми могли би назвати інжинірингом. Отеж, за термінологією Амартія К. Сена, лауреата Нобелівської премії в галузі економіки, це – «етичний аспект мотивації» та «етичний аспект суспільної користі», для яких характерний «логістичний» доступ позитивної економіки. Відповідно до іншого із зазначених джерел, поведінка людини походить з простих і легко пізнаваних мотивів.

Методологія позитивної економіки відкидає нормативний аналіз, який нехтує численними складними етичними міркуваннями справжньої людської поведінки. Багато економістів вже звикли вивчати факти, а не нормативні судження. Існує, безперечно, низка питань, на які може відповісти тільки економіка, завдяки використанню згаданого «інжинірингового» підходу – значного прогресу було досягнуто передусім у сфері складних взаємозалежностей (наприклад, розвиток теорії загальної рівноваги) [12; с. 14-20].

Повідомлення економістів є у багатьох відношеннях простим: люди змушені приймати нелегкі рішення, допоки не мають практично нічого у необмеженій кількості. Вони не живуть в раю. Світ не рясніє молоком і медом – люди повинні вирішувати, чи потрібне їм повітря або радше – автомобілі, просторі будинки у містах чи великі парки; чи хочуть вони працювати довше або мати більше вільного часу. Економісти часто не пояснюють, що саме є кращим, а переважно лише те, що люди не можуть мати все одночасно. Економіка у цьому сенсі є насправді нічим іншим, як вивчення варіантів. Вона здебільшого повідомляє, що люди повинні обрати, а лише допомагає зрозуміти наслідки нашого вибору [1]. Ця її характерна риса формує і нормально вживані робочі визначення, котрі характеризують її як науку про те, як суспільство використовує обмежені ресурси для виробництва корисних товарів і їх розподіляє між різними групами людей.

Також необхідно розглянути відображення цінностей та ділову етику в економічній теорії та господарській етиці. У зв'язку зі згадуваним етичним аспектом мотивації уздовж лінії нормативної економіки поступово вималювалася ділова етика (Business ethics), що наразі розглядається як професійна, прикладна, нормативна етика, зосереджена на конкретних проблемних сферах ціннісного відображення економічної діяльності. Річард Т. Де Джордж загалом характеризує її як дисципліну, що визначається зв'язком етики та бізнесу, вивчає мораль і аморальність, а також можливості справедливості економічних систем [2; с. 201].

У практично орієнтованому розумінні Філіпа В. Льюїса господарська етика представлена швидше як набір правил і принципів, котрі становлять інструкції для належної поведінки і діяльності в конкретних ситуаціях у бізнесі [5; с. 377]. Елізабет Валланс у визначенні господарської етики конкретніше орієнтує на специфікацію та ідентифікацію моральних дилем, що виникають у зв'язку з бізнесом. Мета господарської етики в її розумінні полягає не в тому, щоб моралізувати, а в тому, щоб забезпечити логічну основу для аналізу таких дилем [7; с. 42].

Господарську етику, отже, багато авторів сприймають передусім як практичну дисципліну, що дає людям зогу мати справу з етичними проблемами, з якими вони кожного дня стикаються на всіх рівнях економічної діяльності, як прикладну дисципліну, що відображає вплив етичних принципів в будь-якій економічній діяльності, яка при цьому охоплює індивідуальні та корпоративні цінності. На рівні осіб, зацікавлених в економічній діяльності, йдеться про цінності, в яких особистий інтерес та інші мотиви порівнюються з почуттям справедливості та загального блага і всередині підприємства, і за його межами. На рівні організації це стосується вираженого і невираженого інформування групи, де кожне підприємство має таку репутацію, яку йому вдається здобути у процесі досягнення економічних цілей. На рівні соціальної системи ділова етика пов'язана з соціальними, політичними та економічними силами, які ведуть фізичних та юридичних осіб до цінностей, визначених соціально-культурною системою у тому чи іншому середовищі.

Воднеочас етичний аспект не визначає накреслений курс дій у цій сфері хорошим або поганим. Проте він створює умови для кваліфікованішого і часто справедливішого рішення, і характеризується трьома основними ознаками - аналізом наслідків діяльності, неупередженістю і здатністю співпереживати жертві етичного конфлікту [9; с. 117-118].

З-поміж чинників, що впливають на хід і результат процесу прийняття рішень з етичного погляду, господарська етика стандартно містить індивідуальні чинники (досягнутий рівень розвитку моральних суджень, вихідний етичний принцип, суб'єктивний моральний досвід, поточний психічний і фізичний стан людини, досягнутий рівень знань, характер, волю, роль особистості) і не індивідуальні чинники (соціальні умови - політичні, економічні, законодавчі, культурні; економічне становище підприємства, витонченість корпоративної культури, етична програма підприємства, громадська думка, правдивість інформації, часовий аспект, ступінь невизначеності) [10; с. 95].

У фаховій літературі з господарської етики зустрічається багато аналогічних моделей етичного прийняття рішень. Декотрі з них виникли під час аналізу співпраці згадуваних факторів, які впливають на хід і результати прийняття рішень. Інші мають вищий процедурний характер і є узагальненням стосовно загально використовуваного процедурного підходу у процесі прийняття рішень.

Одночасо, можна констатувати: створення ділової етики як прикладної нормативної етики, що має справу з дією моральних норм і принципів на всіх рівнях економіки [10; с. 28] є теоретичною та практичною реакцією на велику кількість накопичених етичних та економічних проблем, з якими ми стикаємося на практиці. Накопичення і концентрація етичних та економічних дилем, За А. Ремішовою, відомого словацького фахівця у галузі господарської етики, відображені й представлені на трьох основних рівнях відносин людського існування:

- *людина – природа;*

- людина – суспільство;
- людина – людина.

Ціннісне відображення у межах господарської етики водночас походить з трьох основних джерел – теологічних вчень, філософських роздумів та власне економічного життя, зокрема підприємництва. Його походження сягає корінням в релігійні інтереси в етиці економіки, а також в управлінні освіти в чутливості до соціальних питань. Його походження пов'язане з капіталістичним підприємництвом, а систематичний розвиток розпочався на початку ХХ ст. З моменту створення ціннісне відображення формувалося як міждисциплінарна наука, яка відіграла важливу роль в освіті керівників, передусім, в Сполучених Штатах Америки, але воно значно впливало на формування громадської думки на користь демократичного, вільного і справедливого суспільного життя.

Застосування етики в бізнесі багато в чому не проводиться у сенсі адаптації до діючих законів і правил. У практичному плані такий підхід до бізнесу, основна мета якого полягає у наданні послуг населенню, означає не негайне збагачення. Підприємство у цьому відношенні є внеском для всієї громадськості, а не тільки для окремих клієнтів. Це також означає, що підприємством потрібно управляти так аби, воно слугувало й інвесторам, і співробітникам, клієнтам, громадськості, і врешті-решт - усьому зовнішньому середовищу, в якому воно діє [7; с. 129].

Господарська етика в цьому сенсі, безсумнівно, дає змогу проаналізувати елементи, які сприяють успіху або призводять до невдач у бізнесі. Вона також допомагає покращити і вдосконалити процес прийняття рішень. У цьому контексті головною роллю господарської етики вважається ідентифікація діючих етичних норм і принципів, протистояння цих принципів з бажаними людськими цінностями, тобто з уявленнями про гідне, справедливе і добре життя, розроблення нових етичних норм і принципів і розробка методів їхнього застосування в економічній практиці на всіх рівнях управління [10; с. 28-29].

Теоретичні основи господарської етики та етики соціальних наслідків. У професійній літературі, присвяченій етичному відображенню економічної діяльності, як теоретичні та методологічні основи найчастіше застосовуються поняття етичного мислення, які відносяться до деонтологічної етики (воно простягається від класичної кантіанської деонтологічної етики до помірної деонтології А. Етціоні), утилітарної етики (від класичного утилітаризму Дж. Бентама і Дж. С. Мілля, які суттєво вплинули переважно на класичну та неокласичну економічну думку, і до сучасних концепцій утилітарної етики другої половини ХХ ст.), етики прав людини, етики чесноти (зокрема, її сучасний вигляд подано у працях А. Макінтайра), дискурсивної етики Ю. Хабермаса і К.О. Апела, етики відповідальності (концепція М. Вебера і Г. Йонаса) [10; с. 17-26].

Неутилітарний консеквенціалізм, що виник у спробі реагування на критичні застереження багатьох важливих аспектів утилітаризму, репрезентує, у межах прикладної етики, примітну альтернативу згадуваним етичним концепціям. З-поміж його основних особливостей ми вирізняємо первинну роль наслідків у процесі мислення, прийняття рішень, діяльності й оцінки цієї діяльності; широке розуміння наслідків; ціннісний плюралізм, не припинюючи моральних цінностей тільки до рівня вигоди, щастя і прибутку; вагому роль моральної сутності; приписування важливості й цінностям, інтересам та проектам, пов'язаним з особою, яка творить моральну сутність; відмову від максимізації як єдиного критерію для визначення правильної процедури. У контексті цієї платформи етичного мислення однією з відправних точок етики соціальних наслідків є твердження, що розвиток моральної культури в певному розумінні - результат людського

егоїзму. На перший погляд, це може парадоксально стимулювати - йдеться про розумний егоїзм, який примушує людину з метою збереження власного життя намагатися зберегти життя й інших людей. Тиск зовнішніх обставин для виживання людини і людства загалом сприяє розширенню прав людини, гарантування їх поваги і поваги людської гідності. Для того, щоб людство могло вижити, воно потребує відносного внутрішнього спокою, який дав би змогу зосередитися на вирішенні глобальних проблем. Розв'язання цих проблем можливе лише за певного відношенні до прав інших живих істот.

Такий розвиток подій зазвичай не виробляється на основі співчуття, милосердя та благодійності. Роль тут можуть зіграти емоції страху, але вирішальним чинником у моральному розвитку людства є розумний егоїзм або раціональне себелюбство [3].

Аналогічні міркування простежуємо, наприклад, і в класичній економічній думці, у А. Сміта, який, будучи натхненний Д. Хумом, намагається дослідити мотиви економічної поведінки «розкритих та грішних людей». Закони природи і стимули, котрі вчений знаходить у людській природі, формують основу для її аналізу, а також для класичних економічних наук. Використовуючи тезу фізіократів про природний порядок, Сміт у спробі розкрити причинні закономірності, що пояснюють, як досягти багатства, не передбачає, що індивідуальні інтереси можуть суперечити інтересам суспільства. У його баченні природний порядок відповідає природі властивій егоїсту, встановлюється і діє автоматично [6; с. 32]. Дослідження про природу і причини багатства народів характеризується спробою пояснити закони, якими керуються «економічні гравці», та описом наслідків цих поведінкових законів для суспільства [3]. Хоча термін «економічні гравці» може звучати дещо технічно, Сміт ним позначає просто людей, оскільки впродовж дня і в певну мить стає економічним гравцем. У цьому сенсі вчений наслідує Макіавеллі і Гоббса, які розглядали людину такою, якою вона є, а не такою, якою й має бути [1; с. 18].

Ще до видання ключової праці у 1759 р. А. Сміт став популярним за написання морального трактату «Теорія моральних почуттів» (The Theory of Moral Sentiments), слідуючи традиції Просвітництва [14; с. 2005]. Як природознавці шукали походження Сонячної системи, так учений шукав витоки моральної відповідності або невідповідності. Метафора невидимої руки, що, за Смітом, становить принцип розумного себелюбства, вперше з'являється лише в контексті його теорії моральних почуттів, в розділі, присвяченому цінності речей та їхнього впливу на суспільне благо. Дослідник запитує: як взагалі може людина, пов'язана насамперед з самою собою, виносити моральні судження, які приймаються іншими людьми? Сміт боровся з парадоксом: хіба це можливо, якщо люди настільки егоїстичні? Чому міста не потрапляють до порочного кола природного циклу, як це описав Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан»? Гоббс стверджував, що людському життю пратаманні самотність, убогість, свавілля і коротка тривалість – допоки не виникли уряди. Сміт, врешті-решт, знайшов для такої розбіжності геніальне рішення: щоразу, коли людина постає перед моральним вибором, вона уявляє себе «неупередженим спостерігачем», який ретельно все розглядає і дає поради. Тому замість того, щоб переслідувати лише свої корисливі інтереси, люди дослухаються до уявного радника. Унаслідок цього вони приймають рішення на основі позитивних почуттів, а не на основі егоїстичних мотивів [1; с. 13].

Етика соціальних наслідків у вигляді специфічної сучасної форми неутилітаристичного конвенціоналізму - вона використовується як методологічна основа для етичного відображення економіки – пропонує порівняно з іншими згаданими концепціями етичного мислення, декілька моментів, що дають змогу просувати дискурс

із ключових питань, які розглядає ділова етика. Концепція етичного мислення поступово розробила і намітила свої основні принципи та цінності у відповідь на критику утилітаристських теорій, зокрема розробила змістовні поправки або доповнення до деяких цінностей, принципів і критеріїв оцінювання в діапазоні від хороших до поганих, від моральних до аморальних, від правильних до неправильних. Ця теорія відкидає утилітаристський максималізм (оскільки не завжди можна точно визначити, яке рішення є найкращим), утилітаристське кількісне вимірювання дій, дає інакший зміст гедоністичному і евдемоністичному аспектам, визнає безліч цінностей, модифікує розуміння наслідків і з урахуванням оцінювання діяльності зараховує роль і мотив до мети діяльності, особливо тоді, коли діяльність має негативні соціальні наслідки.

Невід'ємною частиною формування етики соціальних наслідків є спроба перетворення почуття відповідальності на атрибут життя моральних суб'єктів, що призводить до відповідального прийняття рішень і діяльності стосовно прямих або опосередкованих соціальних наслідків, які випливають з їхніх дій. Під терміном «соціальні наслідки» в етиці соціальних наслідків розуміють ті аспекти поведінки морального суб'єкта, що виникли відносно до людини і навколишнього середовища, в якому людина живе, працює і діяльністю впливає на нього. Оскільки всі наслідки нашої діяльності мають свій соціальний аспект, категорію соціальних наслідків можна розглядати спільним знаменником для об'єднання цих наслідків, а також власне критеріїв оцінювання. Позитивні соціальні наслідки у цій концепції етичного мислення розуміються як моральний ідеал, для досягнення якого людині потрібно вжити заходів [4; 18].

Застосування етики соціальних наслідків у процесі вирішення етичних та економічних проблем розглядає і зв'язок неутілітаристичного консеквенціалізму з економікою, корисність деонтології у сфері економіки, можливо, функціональність деонтологічної природи корпоративних етичних кодексів. Консеквенціальний підхід до цінностей (наприклад, в етичному кодексі) не полягає в їх суворому контролі, у значно більшому ступені він уможливає їхню інтерпретацію та ситуаційний підхід (цінності в етичному кодексі не є строго обов'язковими з погляду їх імітації, а використовуються радше для порівняння рішень, запропонованих менеджером і тими, хто потребує таких цінностей). Ситуаційний підхід передбачає діяльність морального суб'єкта, відповідно розглянуті варіанти і результати прийняття рішень. З практичної точки зору, може формуватися не тільки звичка оцінювати свої дії відповідно до моральних цінностей, а й здатність морального суб'єкта виробляти власне ставлення до моральних проблем або навіть самостійно їх розв'язувати. Наголошуються також на необхідності диференціального підходу до певних морально-економічних проблем, вирішення яких часто потребує особливого підходу [5].

Інтегративна економічна етика П. Ульріха. У контексті сучасної європейської господарської етики Петер Ульріх розвинув ідею корпоративного громадянства, при цьому, з погляду своєї концепції інтегративної господарської етики, йдеться про необхідність «деміфологізації» метафізичної фікції суспільного блага та відкрите питання захисту переваги політичної етики перед логікою ринку. Концепція інтегративної господарської етики Ульріха у той же час ґрунтується водночас на трьох систематичних засадах етичного відображення бізнесу. Ними, за його твердженням, є:

1. Критика чистої економічної раціональності (представленої концепцією людини економічної) і нормативної переоцінки «економізму».

2. Роз'яснення етичних поглядів на економіку, яка слугує життю (корисна економіка).
3. Визначення статусу моралі бізнесу в суспільстві вільних громадян, орієнтованих на загальне благо [15; с. 2].

Вчений стверджує, що у випадку господарської етики йдеться не про академічний спроектований дискурс, а про точне визначення конфліктів двох раціоналізаторських проєктів у сучасній практиці культурно-історичного процесу раціоналізації. Ці конфлікти з'являються сьогодні як виклик людським зусиллям бути розумними. Концепція інтегративної ролі господарської етики Ульріха полягає в розширенні економічної раціональності неокласичного типу, ґрунтованої на дискурсно-етичній основі комунікативно-етичного аспекту. Економічна раціональність, що ефективно використовує обмежені ресурси, такий спосіб має поширити етико-раціональну діяльність, тобто вирішення соціальних конфліктів. Економічно доцільно, за Ульріхом, розглядати поведінку не тоді, коли вона ефективною лише з індивідуальної точки зору, а коли вона легітимна і з погляду всіх учасників [10; с 30-31].

Роздуми про економіку, що слугує життю, і господарську мораль в суспільстві вільних громадян, орієнтованих на загальне благо, безпосередньо пов'язані з розумінням господарств як моральних суб'єктів – корпоративних громадян. Для того, щоб Ульріх міг визначити поняття корпоративного громадянства, неоліберальний дискурс інтересів протиставлено республіканському дискурсу сили. Оскільки йдеться про протистояння концепції республіканського лібералізму і неоліберальній концепції так званого «економічного» лібералізму, він цілеспрямовано рухається у напрямі політичної філософії. На основі порівняння цих двох раціональних аспектів визначається ціннісна орієнтація і рамкові відносини вільного громадянина, котрий може взяти на себе відповідальність за свої дії. При цьому порівняння засноване на зіставленні понять індивідуума, свободи і громадянства.

Дослідник подає концепцію республіканського лібералізму як «пост-економічний» погляд цілком розвинутого громадянського суспільства. На відміну від громадянина, як його розуміє «економічний» лібералізм, вільний громадянин, налаштований на республіканське мислення, усвідомлює власну співвідповідальність за належне управління публічними справами. Він вважає свободу дорогоцінним суспільним благом, для якого є конституційним суспільне партисипативне самовизначення свідомих громадян держави в дорадчих політичних процесах. Натомість «економічний» лібералізм, який, за словами Ульріха, з політико-філософської точки зору класифікується у вигляді «вульгарного лібералізму», розуміє свободу через сильно виражений індивідуалізм і звужує особисті автономії жадібних громадян-власників.

У концепції Ульріха, однак, залишається фактом те, що поняття громадянства не є економічним терміном. Статус особи визначається незалежно від відносної вартості її внеску в економіку. Ринок у цьому контексті не розглядається домінуючим інституту суспільного життя, він, навпаки, сам інтегрується в суспільство і культуру, в контексті, який визначає положення і важливість економіки в житті суспільства та індивідуумів.

За аналогією з індивідуумом Ульріх розуміє і позиціонування організації як громадянина. Подібно до Роберта С. Соломона, що розглядає господарство як громадян демократичного суспільства, таких, що мають свободу, а з нею – і явне зобов'язання відповідальності перед суспільством, де вони працюють.

Відповідальність тут є принципом закладенм у ціннісній сфері, – він не просто має інструментальне відношення, а є одним з інструментів, необхідних для розбудови

зв'язків з громадськістю. Вирішальне значення, проте, має інструментальна концепція ринкової економіки, що, за словами Ульріха, не може вважатися самоціллю. Підприємництво розглядається у вигляді сили, прибуток являє собою зобов'язання, ресурс, але не мету. Ідеалом економічної системи є соціальна ринкова економіка, тобто, ринкова економіка, яка служить життю. Служіння життю є, відповідно до цієї концепції, основним завданням економіки, з якого би мали непрямо виникнути і ціннісні системи господарств.

Застосування цього підходу в бізнесі може суттєво впливати на зміцнення довіри і покращення міжлюдських стосунків у організаціях. Він має свою частку в продуктивності, конкурентоспроможності та загальному досягненні результатів (у тому числі прибутку), функціонуючи також і як регулятор напруги між диференційованими соціальними та економічними інтересами господарюючих суб'єктів та індивідуальних груп, які теж беруть в цьому участь і стикаються з діяльністю підприємств.

Корпоративне громадянство, отже, можна у зазначеному контексті визначити як програмну абревіатуру для політично і філософсько обґрунтованої економічної етики, заснованої на концепції республіканського лібералізму. Концепція корпоративного громадянства є, у розумінні П. Ульріха також вираженням необхідності впоратися з сучасною тенденцією інструментального розуміння моральних цінностей в економічній сфері. Господарства, згідно з нею повинні стати цілком вільними, управлятися громадянами демократичного суспільства, які свідомо беруть на себе відповідальність за власні рішення. Основними структурними умовами практичного застосування цієї концепції є підтримка конкурентного ділового середовища, координація економічного середовища функціональними інститутами, соціальні цінності та кооперативний обмін.

У контексті корпоративного громадянства Ульріх стверджує про організовану відповідальність у бізнесі, в межах якої на всіх ієрархічних рівнях суспільства мають бути окремі організації та громадяни, які мають достатні повноваження й знання. При цьому, на його думку, може поступово вибудуватися життєва культура чесності, невідчужуваності та відповідальності, що є фундаментом громадянського суспільства. [16; с. 155]

Підсумовуючи наш аналіз, доходимо таких висновків. Багатовимірний й мінливий економічний простір створила потреба для появи нових ситуацій і проблем, до яких зазвичай необхідно підходити ситуативно і розв'язувати унікальними способами. Найімовірніше, такий самий, універсальний метод вирішення усіх етичних проблем і дилем, з якими стикатимемося в економічному житті, забезпечити неможливо, через різноманітність і мінливість економічної реальності, високу диференційованість економічної діяльності, певні умови, що визначають власне економічну діяльність.

Навіть площина дискурсу, викладена в нашому дослідженні, підтверджує: моральний аспект економіки, в тому числі управлінської й господарської практики, потребує набагато більше, ніж одновимірний технічний трансформаційний моральних цінностей, принципів зі сфери нормативної етики до прикладної етики. Трапляється, що цінності, принципи та правила у кодифікованій формі виражаються загально й абстрактно, і в цій якості вони часто втрачають свою мету. Крім того, суворе дотримання таких визначених цінностей, принципів і норм, переважно звичайний моральний стан: підприємці, менеджери, працівники підприємств надто пасивні в мисленні, вони виконують засвоєні дії, або піддаються стадній поведінці, що може для менеджменту (та й інших зацікавлених груп, наприклад, співробітників або власників) становити значну проблему.

Згідно з сучасними тенденціями, у цьому сенсі викликом для майбутнього спрямування дискурсу про ціннісне відображення економіки є консеквенціальний підхід до цінностей, застосування якого під час опрацювання цінностей, кодифікованих в кодексі поведінки або в моделях оцінки діяльності щодо корпоративної соціальної відповідальності, полягає не в їх суворому слідуванні, а, що набагато важливіше, в уможливленні їх інтерпретації та ситуативного підходу, який передбачає діяльність морального суб'єкта, відповідальний перегляд варіантів і наслідків прийняття рішень. На основі такого підходу формується не тільки навичка оцінювати свою діяльність відповідно до моральних цінностей, але й практична здібність менеджера чи підприємця виробляти власне ставлення до моральних проблем, можливо, самостійно вирішувати їх, що врешті-решт підтверджує і необхідність диференційного підходу до морально-економічних проблем, рішення яких часто потребує особливого підходу. Етика соціальних наслідків може стати в цьому сенсі перевагою, наприклад, у процесі розроблення інструментів етичної інфраструктури і моделей оцінки соціальної та екологічної відповідальності підприємств, зокрема в тому сенсі, що реальним способом деталізує роль моральних суб'єктів – суб'єктів відповідальності на індивідуальному і колективному рівнях, до того ж вона бере до уваги не моральну відповідальність за діяльність, а моральну відповідальність за наслідки, до котрих ця діяльність призводить.

Список використаної літератури

1. Buchholz Todd. *Živé myšlenky mrtvých ekonomů*. Todd Buchholz. Praha: Victoria Publishing 1990. - 270 s.
2. De George Richard. *The Status of Business Ethics: Past and Future*. Richard De George. In: *Journal of Business Ethics* vol. 6, No. 3, 1987. - s. 201 – 211.
3. Gluchman Vasil. *Etika sociálních důsledkov a jej kontexty*. Vasil Gluchman. Prešov: PVT 1996. - 132 s.
4. Gluchman Vasil. *Etika sociálních důsledkov v kontextoch jej kritiky*. Vasil Gluchman. Prešov: L. I. M. 1999. - 142 s.
5. Lachy Martin. *Platkova Olejarova Gabriela. Podnikateľská etika*. Martin Lachy. Prešov: Prešovská univerzita 2010. - 82 s.
6. Lewis Phillip. V. *Defining Business Ethics: Like Nailing Jello to a Wall*. Phillip Lewis. In: *Journal of Business Ethics* vol. 4, No. 5, 1985. - s. 377 – 383.
7. Lisy Jan. *Dejiny ekonomických teorií*. Jan Lisy. Bratislava: IURA Edition 2003. - 388 s.
8. Luknic Arnold S. *Štvrtý rozmer podnikania - etika*. Arnold Luknic. Bratislava: Slovak academic press 1994. - 342 s.
9. Putnova Anna. *Seknicka Pavel. Etické řízení ve firmě*. Anna Putnova. Pavel Seknicka. Praha: Grada Publishing 2007. - 168 s.
10. Remisova Anna. *Etika a ekonomika*. Anna Remisova. Bratislava: Ekonom 2004. - 238 s.
11. Rich Arthur. *Etika hospodářství I-II*. Arthur Rich. Praha: Oikoymenh 1994. - 622 s.
12. Sen Amartya K. *Etika a ekonomie*. Amartya Sen. Praha: Vyšehrad 2002. - 120 s.
13. Smith Adam. *Pojednání o podstatě a původě bohatství národů*. Adam Smith. Praha: Liberální institut 2001. - 986 s.

14. Smith Adam. Teorie mravních citů. Adam Smith. Praha: Liberální institut 2005. - 460 s.
15. Ulrich Peter. Republikanischer Liberalismus und Corporate Citizenship. Peter Ulrich. St.Gallen: Institut für Wirtschaftsethik der Universität St.Gallen 2000. - 22 s.
16. Ulrich Peter. Der entzauberte Markt. Peter Ulrich. Freiburg im Breisgau: Herder 2002. - 224 s.
17. Vallance Elizabeth. Business Ethics at Work. Elizabeth Vallance. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. - 190 s.

ОТРАЖЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЭТИКЕ

Ирина Дудинская, Мартин Лачный

*Прешовский университет, философский факультет,
Институт политологии
ул. 17 Ноября, 1, 08116, Прешов, Словацкая Республика
e-mail: irina.dudinska@unipo.sk; martin.lacny@unipo.sk*

В статье даётся обзор отображения ценностей в экономике и хозяйственной этике. Экономическая теория опирается на два разных источника, названные Амартия К. Сен как «этический аспект мотивации» и «этическое рассмотрение общественной полезности». Эти две позиции определяют методологические основы позитивной и нормативной экономики. В связи с этическим аспектом мотивации по линии нормативной экономики постепенно вырисовывается деловая этика, что сейчас рассматривается профессиональной, прикладной, нормативной этикой, которая сосредотачивает внимание на конкретных проблемных сферах отображения ценностей экономической деятельности.

Ключевые слова: ценности, отражение ценностей, экономика, хозяйственная этика, консеквенциализм.

**DISPLAY OF VALUES IN ECONOMIC THEORY AND
ECONOMIC ETHICS****Irina Dudinska, Martin Lachny***Universitas Presoviensis, Faculty of Philosophy,
Institute of Political Science**Street 17 November 1, 08116, Presov, Slovak Republic
e-mail: irina.dudinska@unipo.sk; martin.lachny@unipo.sk*

The authors of the article have provided an overview of values displays in economy and economic ethics. Economic theory is based on two different sources, defined by Amartya K. Sen as "ethical aspect of motivation" and "ethical consideration of social usefulness". These two positions determine methodological foundations of positive and normative economics. Due to the ethical aspect of motivation on the line of normative economy the business ethics gradually emerges, which is currently regarded as a professional, applied, normative ethics with its focusing attention on specific problem areas of displays of economic activity values.

Key words: values, displays of values, economy, economic ethics, consequentialis.